

УДК 314.151:34 (091) (063)

Схвалено і рекомендовано до друку кафедрою теорії та філософії права,
конституційного та міжнародного права (ТФКМП)

Навчально-наукового інституту права, психології та інноваційної освіти (ІППО)

Національного університету «Львівська політехніка» (протокол № 4 від 30 жовтня 2020 р.).

Адреса оргкомітету:

79008, м. Львів, вул. Князя Романа, 1-3, кім. 333

тел. 067-9.22.33.58

E-mail: i.terlyuk2406@gmail.com

**Феномен національної держави і права:
український та світовий досвід і перспективи:**

Матеріали Дванадцяті всеукраїнської наукової конференції /

Наукові конференції. Вип. 12 / Терлюк І.Я. (укладач) /

ІППО НУ «Львівська політехніка». Львів: Ліга-Прес, 2020. 162 с.

У збірнику вміщено оприлюднені на інтернет-сторінці www.lp.edu.ua/idp/zbirnyky-naukovyh-internet-konferenciy-kafedry матеріали повідомлень учасників Всеукраїнської наукової конференції, проведеної 4 грудня 2020 року за ініціативою кафедри ТФКМП (теорії та філософії права, конституційного та міжнародного права) ІППО (Навчально-наукового інституту права, психології та інноваційної освіти) НУ «Львівська політехніка».

Матеріали друкуються у редакції авторів.

Повну відповідальність за достовірність, оригінальність, відповідність діючому законодавству та коректність висновків поданих матеріалів несуть автори, а також їх наукові керівники (у випадку авторства студентів, аспірантів, здобувачів).

Оргкомітет не завжди поділяє думки учасників (авторів).

Збірник індексується в Google Scholar

Усі права захищені.

**При будь-якому використанні матеріалів конференції
посилання на джерело є обов'язковим.**

ISBN 978-966-397-288-2-12

© автори публікацій;
кафедра теорії та філософії права,
конституційного та міжнародного права
ІППО НУ «Львівська політехніка», 2020 р.

Література

1. Особливості ідентичності громадян України: проблеми та перспективи консолідації суспільства. URL: <http://razumkov.org.ua/upload/Identi-2016.pdf> (Дата звернення: 20.11.2020 р.)
2. Степико М.Т., Черненко М.Т. Українська ідентичність як визначальна засада протидії російській агресії. *Стратегічні пріоритети*. 2017. № 3. С. 178–183.
3. Кравцов Ю. Правова ідентичність як вираження духовних початків «іншого». *Вісник Львівського університету. Серія філософсько-політологічні студії*. 2018. Вип. 18. С. 121-125.
4. Кравцов Ю.С., Якуніна А.О. Правова ідентичність як духовна складова правосвідомості. *Грані*. 2015. № 4. С. 96-99.

*Костянтин ВЕРГЕЛЕС, Павло КУЛІШ,
Тетяна ШКОЛЬНИКОВА, Тетяна ВЕРГЕЛЕС*
kvergeles@gmail.com

ІДЕЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ДЕРЖАВИ ТА ЇЇ ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВЕ ОБГРУНТУВАННЯ В УКРАЇНІ КІНЦЯ ХІХ – ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ ХХ СТ.

Світоглядно-філософське та політико-правове обґрунтування ідеї національної української держави як форми теоретичної самосвідомості народу, котра серйозно починає впливати на спрямованість розвитку українського етносу, темпорально співпадає із загальноєвропейським процесом історичного самопізнання і самовизначення народів. Характерним є те, що цей процес виражає своєрідну особливість певного періоду людської історії. Він формується і поширюється як складовий компонент загальноєвропейського національно-культурного і політико-правового руху ХІХ століття. Саме тоді, приміром, теоретичну розробку німецької національної ідеї започатковує філософ Й.Г. Фіхте, французьку ідею обґрунтовує француз Ж. Мішле, в Іспанії – Г.А. Ганівета, італійську національну ідею представляють В. Куоко, Дж. Марзіні та інші.

В українському просторі ідею національної держави на широкому історико-культурному ґрунті і на значному теоретичному рівні започатковують члени Кирило-Мефодіївського братства (товариства) - М. Костомаров, В. Білозерський, М. Гулак, П. Куліш та інші. Національна ідея стає засадничою для головного ідеологічного документа братства - "Книга буття українського народу". У цьому документі накреслюються основні обриси філософсько-світоглядної концепції, яка, в подальшому,

набула ідейно-теоретичного, політичного і художнього вираження у творчості членів братства та їх прибічників. Центральною в концепції постає проблема "Україна і світ", яку намагаються розв'язати, виходячи з основних принципів тогочасного європейського романтизму, поєднаного з укоріненими в українській культурі багатовіковими установками християнської філософії. Фундаментальною для "Книги буття..." є ідея, яку поділяли й західноєвропейські націоналісти-романтики: кожен народ покликаний виконувати свою місію в історії, реалізуючи певні функції "світового духу". Відмінність між європейським та українським розумінням розвою світового духу полягала у визначенні такої місії українців, яка випливала із традиційного українського волелюбства. Україна "не пропала, бо вона не знала ні царя, ні пана, а хоч був цар, єсть та чужий, і хоч були і єсть пани, так чужі, хоча ті пани і з українського роду, однак не говорили по-українські, суть виродки, а справжній українець не любить ні царя, ні пана і знає одного Бога". "І встане Україна з своєї могили, і знову озветься до всіх братів своїх слов'ян, і почують крик її, і встане Слов'янщина, і не позостанеться ні царя, ні царевича, ні царівни... ні пана, ні боярина, ні кріпака, ні холопа... Україна буде невіддільною Річчю Посполитою в союзі слов'янським" [1, с. 258-259]. Тож, як слідує із стверджуваного, історична місія України полягає у національному і соціальному звільненні слов'янства та його об'єднання у спілку (союз) вільних слов'янських народів. Опіраючись на месіанську ідею українства кирило-мефодіївці передусім турбуються чи про не найважливіше з погляду зусиль, спрямованих на відродження національної самосвідомості українців, завдання – ствердження самобутності українського народу, своєрідності національних рис, що визначають його характер, мову, менталітет, культуру тощо. У цьому аспекті, важливою в історії української думки є сама спроба всебічного розкриття характеру народу через аналіз його життя як вияву внутрішньої глибини його духу, що відтворюється і відбивається в його історичному бутті. Проте лише власне спроби виявилися замало. Романтично-ідеалістична заангажованість та наївно-месіанська заідеологізованість не дозволили "товариству" піднятися у стверженні національної ідеї від культурно-етнографічних тлумачень нації до політико-правових її визначень. До того ж романтично-ідеалістичний європейський духовний туман, який оповив та заповонив голови й серця тогочасної української інтелігенції фактично, на тривалий час, витіснив будь-які міркування про політичну і державну самодостатність України. Приміром, близький до кола кирило-мефодіївців М. Маркевич так розмірковував про політичну самостійність України: "Якщо припустити, що ми склали б окрему державу, то Мазепа був би царем... Щоб ми виграли?.. Із втратою гетьманських прав ми втратили

надії бути гетьманами і нічого більше” [2, с. 584-585]. Подібну позицію виражав і автор статуту Кирило-Мефодіївського братства Василь Білозерський.

Соціокультурний підхід, спираючись на західноєвропейський романтичний ідеалізм, все, що відбувалося в Україні, зводив до головної мети – збереження культурно-національної ідентичності українства. Тому засновники та ідеологи Кирило-Мефодіївського братства щиро вірили в те, що достатньо підтримувати і культивувати народний дух, щоб самі по собі розв’язувалися політичні та інші проблеми. Орієнтуючись, переважно, на культурно-просвітницьку діяльність, український національний рух 40-60-х років опирався на віру в Народ, внутрішня сила якого проявиться, коли нація буде відроджена. Мабуть, саме тому цей рух не спромігся не лише розгорнути, але й сприйняти національну ідеологію Пантелеймона Куліша, який ще у 1864 році першим в Україні, по суті, проголосив ідею перетворення української нації з ”нації етнографічної” на ”націю політичну”, і протиставив орієнтації на народну стихію, орієнтацію на свідому національну еліту. Ідеологія П. Куліша виявилася незрозумілою і неприйнятною й для ”старшого” покоління ”Громадівців”, навіть для М. Драгоманова. Вона починає відроджуватися й поступово висуватися на передній план лише в діяльності ”молодшого” покоління ”Громадівців” - покоління ”Молодої України”, - зокрема Тимофія Зінківського та Івана Франка.

Осмилення української національної ідеї ”молодоукраїнці” Т. Зінківський, І. Франко та інші продовжують теж у контексті історіософії європейської думки ХІХ століття. І хоча контекст залишився тим самим, акценти в ньому були розставлені дещо інакше. Коли на запитання галичанина, якою має бути політична позиція українця М. Костомаров відповів: ”Будьте перше австрійцями, а потім уже слов’янами”, то І. Франко, критикуючи українських соціал-демократів дорікав їм за те, що ”...вони не уявили собі гаразд свого національного характеру, не відчули того, що вони наперед українці, а потім соціал-демократи”. ”Все, що йде за рами нації, - стверджує І. Франко, - се або фарисейство людей, що інтернаціональними ідеалами раді би прикрити свої змагання до панування одної нації над другою, або хоробрий сентименталізм фантастів, що раді би широкими вселюдськими фразами покрити своє духовне відчуження від рідної нації” [3, с. 86]. Нація, ”се колективна одиниця, до того ще природжена, а не штучна, твір історії, а не волі одиниць..., а тому твір об’єктивних початків, а не суб’єктивної волі. Ця одиниця і є реальним суб’єктом історичного поступу людства, який постає продуктом творчого діалогу національних культур. Народ перетворюється

на націю тоді, коли індивідів, що складають її, об'єднує ідеал повного нічим не в'язаного і не обмежуваного (крім добровільних концесій, яких вимагає дружнє життя з сусідами) життя і розвою нації". До того ж цей ідеал – синтез бажань, потреб та змагань, має бути не лише усвідомленим, а й перетворитися на символ віри. Тож, для становлення та розквіту нації "ми мусимо серцем почувати свій ідеал, мусимо розумом уясувати собі його, мусимо вжити всіх сил і засобів, щоб наближуватись до нього, інакше він не буде існувати і ніякий містичний фаталізм не створить його нам, а розвій матеріальних відносин перший потопче і роздавить нас, як сліпа машина" [3, с. 87]. Саме в досягненні політико-правового ідеалу і перетворенні інертної в собі етнічної маси на самостійний і самодіяльний організм вбачають "молодоукраїнці" справжнє покликання інтелігенції. Допоки національне питання до кінця не буде розв'язане, сенсом діяльності української інтелігенції має лишатися праця на ниві національній. І сенс цієї праці не обмежується культурно-просвітницькою діяльністю. Разом з нею має вестися діяльність, спрямована на політичне звільнення народу, без чого неможливий і його культурний розквіт. Саме постановка цього питання передусім вирізняє позицію "Молодої України". Щоправда політичне звільнення народу, все таки тлумачиться як конституційне перевлаштування устрою Росії на засадах федералізму.

Ідею незалежності української нації та державного політико-правового суверенітету України принципово та гостро поставлять лише представники третього покоління "Громадівців", зокрема М. Міхновський, а пізніше Д. Донцов. Свою ідею національної та державної незалежності України М. Міхновський виклав у 1900 році в брошурі, замовленій лідерами РУП (Революційна Українська Партія) – "Самостійна Україна".

Головною ідеєю брошури є усвідомлення того факту, що оскільки Переяславська угода 1654 року не виконана російською стороною, Україна має повне юридичне і моральне право її розірвати і це розв'язує руки українцям. Як гадає Міхновський – "нелюдські відносини росіян до нас освячують нашу до них ненависть і наше моральне право убити насильника, обороняючись від насильства". "Війна провадитиметься усіма засобами, і боротьба культурна уважається також відповідною, як і боротьба фізичною силою" [4, с. 68, 70]. Проголошуючи гасло "Одна, єдина, нероздільна Україна від Карпат аж по Кавказ", Міхновський висновує: "Нехай жах ляки та відступники йдуть, як і йшли до табору наших ворогів, їм не місце поміж нами і ми виголошуємо їх ворогами вітчизни. Усі, хто на цій Україні не за нас, ті проти нас. Україна для Українців, і доки хоч один ворог-чужинець лишиться на нашій території, ми не маємо права покласти оружя" [4, с. 71]. Оскільки, як видно,

політико-правова ідея Міхновського виявилася занадто радикально-націоналістичною, то РУП, після тривалих вагань, від неї відмовилась. Але сама ідея не вмерла, позаяк серед української інтелігенції віднайшлася людина, яка не лише не відмовилася від ідеології Міхновського, а навпаки, поклала її в підґрунтя власної національної ідеї – такою людиною виявився Дмитро Донцов.

Д. Донцов наслідує і продовжує праву ідеологічну традицію, започатковану М. Міхновським. Власну позицію, за його ж словами, він формував у полеміці з цілим світоглядом драгоманівського демократизму і соціалізму Маркса-Леніна, пересякненого отрутою Москвофільства. Результатом полеміки постало розуміння Донцовим "нації, ідеалом і метою якої був політичний, державницький сепаратизм, повний розрив з усякою Росією, а культурно – повне протиставлення цілому духовному комплексові Московщини, під оглядом соціальним – негачія соціалізму". Висновуючи результати полеміки і опираючись на сформоване бачення нації, Д. Донцов формулює три головні питання: "Яка мета нації?", "Як здобути свою мету?" і "Хто має довершити цей процес?" Відповіддю на них має бути: "Незалежність і повний сепаратизм, визнання боротьби, національної революції, як єдино можливого засобу досягнення цієї мети, й зрештою, ствердження людини нового духу, що здатна реалізувати поставлену мету" [5, с. 89]. Реалізація цих програмових засад можлива лише за умови рішучого розриву з традиційним просвітницьким підходом до національної ідеї, яка ґрунтується на новочасовій традиції культу розуму. На його переконання розв'язання проблеми нації і обґрунтування національної ідеї можливі лише на ірраціоналістичних засадничих ідеях А. Шопенгауера, Е. Гартмана і Ф. Ніцше, зокрема, ідеях "волюнтаризму", "аморалізму", "вічного повернення", "надлюдини" тощо. В підсумку, в ірраціонально переосмисленому націоналізмові Донцова, ідея політичної нації стає чужою. Для нього існує тільки невизначена духовно-вольова сутність нації, носіями якої є обранці історії, а її втіленням держава. Відтак "Україна для Українців" обертається в гасло "українці для України".

Узагальнюючи викладене слід зазначити, що в становленні та розвитку ідеї національної держави в Україні кінця ХІХ – першої половини ХХ ст. чітко виокремлюються три історично обумовлені і взаємозв'язані періоди: ідеалістично-романтичний – зорієнтований на культурно-історичне самовизначення і самоусвідомлення нації; реалістично-позитивістський – з чітко вираженою культурно-просвітницькою та політико-федералістською формою ствердження нації та; ірраціоналістично-волюнтаристський – з ідеєю самостійної, політично і державно оформленої української нації.

Література

1. Кирило-Мефодіївське товариство. К., 1990. Т. 1.
2. Маркевич Н.А. История Малороссии. М., 1842. Т. 1-4.
3. Франко І. Поза межами можливого // Українська суспільно-політична думка в 20 ст. Т. 1. К., 1993.
4. Українська суспільно-політична думка в 20 ст. К., 1993. Т. 1.
5. Донцов Д. Націоналізм. Лондон, Торонто. 1986.

Тарас ГАРАСИМІВ
Garasumiv_@ukr.net

ФЕНОМЕН ПРАВА: ОКРЕМІ АСПЕКТИ НАУКОВОГО ОСМИСЛЕННЯ У ХХ СТОЛІТТІ

Право є доволі складне й неоднотайне явище, котре формує в соціумі його юридичну надбудову. Як феномен воно пронизане певними загальними ідеями, які його єднають в досягненні цілей та пов'язують зі соціальним (культурним, духовним, політичним, економічним) життям. Ці найбільш загальні ідеї узвичаєно вважаються його принципами. Відтак, без їх досконалого розуміння неможливо збагнути всієї сутності правової системи тієї чи іншої держави або ж окремих її елементів. Правова матерія кожної держави, у кожний історичний період – якщо йдеться про демократичне суспільство та справжнє право – включає два напрямки. Перший складає загальну основу і походить з історії, втілюючи спадкоємність права, його загальнолюдську сутність, другий – складає сучасний конкретний зміст, його особливості пов'язані з специфікою кожної держави.

У правознавчій науці постійно здійснюються пошуки осмислення поняття права, його сутності та природи, а теж основних його характеристик – ознак та властивостей, які розкривають місію права як важливої соціальної та регулюючої сили суспільства. Право є динамічним і складним явищем, зумовленим не менш складним характером суспільного розвитку. Ідея багатостороннього, багатоаспектного підходу до осмислення права – одна з визначальних тенденцій сучасної юриспруденції. Праворозуміння – це система знань концептуального характеру про найзагальніші закономірності формування та функціонування права, його сутність призначення й місце в суспільстві. Тому його особливості необхідно розглядати саме в площині праворозуміння.